

הרב עמיחי גורדין

סוגי הצרעת

ישנם שלושה סוגים בסיסיים של צרעת: צרעת האדם, צרעת הבגדים וצרעת הבית. צרעת האדם מתחלקת גם היא לשלושה סוגים מרכזיים: צרעת השחין והמכווה (נגע המופיע על פצע בתהליך ההגלדה), צרעת הבשר (נגע המופיע על הבשר) וצרעת הראש (קרחת המופיעה במקום שער).

סך הכל, אם כן, לפנינו חמישה סוגי צרעת. ננסה לבחון את ההבדלים הבסיסיים שביניהם, ודרכם לעמוד על עקרונות יסודיים בדיני הצרעת. ראשית, נסכם בטבלה את הדומה והשונה בתהליכי ההסגרה של כל אחד מסוגי הצרעות:

המועד הצרעת	שבוע 1	בין ההסגרים	שבוע 2	בין ההסגרים	שבוע 3
השחין	יש	-	-	-	-
הבשר	יש	-	יש	-	-
הראש	יש	גילוח סביב הנגע	יש	-	-
הבגד	יש	כיבוס הנגע	יש	-	-
הבית	יש	-	יש	נותץ את הנגע	יש

שתי מסקנות מרכזיות עולות מעיון בטבלה. ראשית, בדרך כלל ההסגר נמשך שבועיים, מלבד שני חריגים: צרעת השחין - בה נמשך ההסגר רק שבוע אחד, וצרעת הבית - בה נמשך ההסגר שלושה שבועות. מסקנה שנייה היא, שברוב המקרים - אך לא בכלם - יש פעולה המתבצעת בין ההסגרים. בהמשך מאמרנו ננסה להסביר את התפקיד של כל אחד מהמרכיבים הנ"ל.

השבוע השלישי בצרעת הבית ובצרעת האדם

ראינו שבצרעת הבית יש שבוע שלישי של הסגרה. מקובל להבין ששבוע זה הינו המשך לשבועיים הראשונים, ומהווה חלק מתהליך הבירור של הצרעת. אמנם, ברצוני להציע שתפקיד השבוע השלישי שונה. לדעתי, שבוע זה מקביל דווקא לשבוע הטהרה של המצורע. ונבאר את דברינו.

אדם שיש לו נגע צרעת עובר תהליך של ברור. לעיתים התשובה מיידית, לעיתים התשובה מגיעה כעבור שבוע, ולעיתים - רק לאחר שבועיים. תהליך הברור אמור להוביל את האדם לאחת משתי תוצאות: או שהוא מצורע, או שאינו מצורע. כדי לברר האם האדם שנמצא בו הנגע הוא מצורע, יש לבדוק את מידת זיקת הנגע לאדם: אם יש בנגע מחייה או שער - קיים קשר משמעותי בין האדם לבין הנגע. במקרה זה האדם עצמו הינו מצורע. מסקנה דומה תתקבל במידה ונגלה אחרי שבוע או שבועיים שהנגע פשה, דהיינו: התרחב. גם במקרה זה הזיקה בין הנגע לאדם נתפשת כמשמעותית, וניתן להגדיר את האדם כמצורע. אולם, אם אחרי שבועיים לא הופיעו סימני טומאה אלו - ניתן לקבוע שאין קשר משמעותי בין האדם לבין הנגע. במקרה זה האדם טהור.

אם האדם נמצא מצורע, עליו לחכות עד שהנגע יעבור. כשהנגע נעלם, המצורע יכול להתחיל את תהליך הטהרה. בתהליך זה יש שלושה שלבים: ברגע שהכהן קבע שהנגע עבר - המצורע מגלח את שער, מביא לכהן שתי ציפורים וטובל. אחר כך מחכה המצורע שבוע ימים, במהלכם הוא עדיין טמא כאב הטומאה. עם תום השבוע מתגלח המצורע וטובל, וביום השמיני עליו להביא את קרבנו.

בצרעת האדם, אם כן, ישנו שבוע שלישי שהוא חלק מתהליך טהרת המצורע. לדעתי, גם השבוע השלישי של צרעת הבית הוא חלק מתהליך הטהרה של הבית, ולא חלק מתהליך הברור לגבי זיקתה של הצרעת לבית. תהליך הטהרה מתחיל בנתיצת הנגע, ומסתיים לאחר שבוע במידה והנגע לא חזר.¹ במובן זה, ניתן לטעון שהשבוע השלישי בצרעת הבית מקביל לשבוע השלישי בצרעת האדם.²

לאור דברינו ניתן להבין, מדוע כאשר פשה הנגע כבר לאחר שבוע - צריך לנתון את הנגע מיד: ברגע שהנגע פשה - הבית נחשב למצורע (במקביל לאדם מצורע). במקרה כזה, הבית צריך לעבור כבר עכשיו את תהליך טהרתו.

לסיכום, ישנם שני שלבים: הראשון הוא **בדיקת הקשר שבין הנגע לאדם**. בשלב זה ברור שיש **נגע** על האדם/הבית, אך לא ברור האם האדם/הבית הוא **מצורע**. שלב זה יכול להימשך עד שבועיים. השני הוא **תהליך ההיטהרות**. שלב זה מגיע לאחר שכבר נקבע שקיים קשר בין האדם/הבית לבין הנגע. במצב זה האדם/הבית הינם מצורעים. כעת, צריך להסיר את הנגע בבית, ובמקרה של צרעת האדם - לחכות שהוא יוסר

1 לגבי תפקיד שתי הציפורים בצרעת הבית עיין בהמשך.

2 יש להעיר, שקיים הבדל משמעותי אחד: בצרעת האדם הנגע עובר מאליו, ואילו בצרעת הבית יש לנתן את הנגע באופן אקטיבי.

מאליו. לאחר שהכהן קובע שהנגע נעלם - ניתן להתחיל את תהליך ההיטהרות, הכולל בין היתר פרק זמן של שבוע ימים.

השבועיים הראשונים

כעת, נחזור לשבועיים הראשונים. ההבנה המקובלת רואה את השבועיים הללו כתקופה שבה מבררים את מצב המצורע. לדעתי, יש להבין את תפקידו של השבוע השני באופן אחר. להבנתי, רק השבוע הראשון הוא שבוע של בירור, ואילו לשבוע השני יש תפקיד שונה.

הבסיס לטענה זו הוא הפעולות שמתבצעות בין השבוע הראשון לשני. גם בצרעת הבגד וגם בצרעת הראש ישנן פעולות שיש לבצע בתום השבוע הראשון של ההסגר: בצרעת הבגד יש לכבס את הנגע, ובצרעת הראש - לגלח את סביבות הנגע-הנתק. מהי משמעותן של פעולות אלו? ניתן להציע שהן עוזרות לנו לברר את טיבו של הנגע: אם נכבס או נגלח את סביבות הנגע, נוכל לדעת טוב יותר מהו טיבו.

הבנה זו מעוררת שתי בעיות: ראשית, מדוע מחכים עם ביצוען של פעולות אלו לתחילת השבוע השני? ושנית, מדוע פעולות אלו לא מתבצעות גם בשאר סוגי הצרעות? בשל כך נראה לי שניתן להבין את מטרתן של פעולות אלו באופן אחר לחלוטין, וזאת על בסיס דברי רבי יונתן בן יוסף במסכת חולין:

רבי יונתן בן יוסף אומר: 'וכובס' - מה ת"ל 'שנית'? מקיש תכבוסת שנייה לתכבוסת ראשונה, מה תכבוסת ראשונה לדעת, אף תכבוסת שנייה לדעת; אי מה להלן בעינין דעת כהן, אף כאן בעינין דעת כהן? ת"ל: 'וטהר', מכל מקום (לא:).

רבי יונתן מתייחס לכיבוס הבגד בין שני ההסגרים. מתוך ההקבלה בינו לבין הכיבוס שמתבצע בסוף תהליך הטהרה הוא מסיק, שגם בכיבוס הראשון יש צורך בכוונת הטהרה ("לדעת"). נראה כי בדברי רבי יונתן משתקפת הבנה מעניינת: הוא מניח שמטרת הכיבוס היא לטהר. כיבוס הנגע הינו חלק מתהליך של הטהרות, וממילא הוא דורש גם כוונת הטהרות.³

3 ייתכן מאוד שגם אלו החולקים על רבי יונתן לא חולקים על תפישתו העקרונית שלפיה מטרת הכיבוס הראשון היא טהרה, אלא רק מסתייגים מההיקש בין הכיבוס הראשון לכיבוס השני ביחס לעניין הכוונה.

לפי רבי יונתן, המבין שהכיבוס והגילוח הינם תחילת תהליך ההיטהרות, מובן מאוד מדוע פעולות אלו מתבצעות רק אחרי השבוע הראשון: רק בשלב זה מתחיל תהליך ההיטהרות.⁴

ניתן לקחת את שיטת רבי יונתן הלאה. רבי יונתן מבין שאופי הכיבוס הוא טיהור; ניתן להבין שזהו גם אופי כל השבוע השני שבא בעקבותיו. מטרת השבוע השני איננה לברר, אלא לטהר. השבוע השני קרוב יותר באופיו לשבוע השלישי - המטהר, ולא לשבוע הראשון שנועד לבירור.

כדי להבהיר את הצעתנו, נקדים ונאמר שישנן שתי רמות של טומאת נגעים:

א. אדם/בית/בגד שיש עליהם נגע קבוע. במקרה זה הטומאה נובעת מהנגע.

ב. אדם/בית/בגד שיש בהם נגע הקשור אליהם בצורה משמעותית. במקרה זה האדם/בית/בגד נקראים **מצורעים**, כך שהטומאה נובעת מהם באופן ישיר ולא רק מהנגע שעליהם.

הרמה הראשונה מוכרעת בשבוע הראשון: אם הנגע לא כהה - זהו נגע קבוע. לעומתה, הרמה השנייה מוכרעת במהלך השבועיים הראשונים בהתאם להופעת סימני טומאה: פשיון, מחייה או שער.

בנקודה זו יש לחזור למה שציינו למעלה, בנוגע לדרך שבה סימני הטומאה משנים את המצב מאדם שיש עליו נגע (=מצורע מוסגר) לאדם **המנוגע** בעצמו (=מצורע מוחלט): אם יש בנגע מחייה או שער - קיים קשר משמעותי בין האדם לבין הנגע. במקרה כזה האדם עצמו הינו מצורע. מסקנה דומה תהיה אם נגלה לאחר שבוע או שבועיים, שהנגע פשה-התרחב: גם אז הקשר בין הנגע לבין האדם הוא משמעותי. כדי להבהיר את הצעתנו, נתאר כעת את סדר ההשתלשלות של הסגר הנגע.

מהלך שני השבועות

שלב א'

הנגע מובא אל הכהן, שצריך להחליט בין שלוש אופציות:

א. אופציה 1: אין כאן נגע (צבע לא מתאים).

4 עדיין צריך להסביר מדוע ישנה פעולת הטהרות כזו רק בצרעת הבגד והראש. לדעתי, הסיבה היא שבמקומות אחרים אין אפשרות לבצע פעולה שהיא גם משמעותית לנגע וגם משתלבת בתהליך של טהרה. הגילוח והכיבוס הם משמעותיים לנתק (נגע הראש הינו מקום שמתחיל להתקרח) ולבגד, ויחד עם זאת אלו פעולות שנתפשות גם בהקשרים אחרים כפעולות של הטהרות.

ב. אופציה 2: יש נגע אך הוא עדיין לא קשור באופן משמעותי לאדם.
ג. אופציה 3: יש נגע והוא קשור לאדם באופן משמעותי (ע"י סימני טומאה).
 אם אין נגע (אופציה 1) - הכהן מטהר לחלוטין את האדם. אם יש נגע שקשור משמעותית לאדם - **האדם מוגדר מצורע מלא** (אופציה 3). אם יש נגע שלא קשור עדיין לאדם (אופציה 2) - הכהן עדיין צריך לברר שני דברים: האם הנגע קבוע והאם אכן הוא אינו קשור לאדם.
 תפקידו של השבוע הראשון הוא רק במקרה של תרחיש הביניים - אופציה 2. במקרה זה על הכהן לברר בעזרת השבוע הראשון האם הנגע הוא **נגע קבוע**, שיטמא את האדם/בגד/בית שעליו הוא נמצא.

שלב ב'

מחכים שבוע.

שלב ג'

הכהן בודק את הנגע. גם כאן יש בפניו שלוש אפשרויות:

א. אופציה 1: הנגע נעלם - אין כאן נגע קבוע.⁵
ב. אופציה 2: הנגע עמד בעינו - הנגע קבוע ולכן הוא מטמא אך עדיין אין זיקה מהותית בין האדם לנגע.
ג. אופציה 3: נולדו סימני טומאה - הנגע טמא ויש קשר בין האדם לבין הנגע.
 אם אין נגע (אופציה 1) - הכהן פוטר את האדם. אם יש נגע משמעותי הקשור לאדם (אופציה 3), הכהן מטמא את האדם והאדם יוגדר כמצורע מוחלט. אם הנגע טמא אבל הוא לא קשור לאדם (אופציה 2) - הנגע קבוע ולכן הוא מטמא (**כנגע**), לא כאדם מצורע). כעת על הכהן לטהר את הנגע, כאשר טהרת הנגע מתבצעת לעיתים בשני שלבים ולעיתים בשלב אחד.

שלב ד'

מטהרים את הנגע על ידי כיבוס (בבגד) או גילוח (בשער). זהו שלב שמתבצע רק בסוגים האלו, מהסיבות שפירטנו למעלה (ראה לעיל, הערה 4).

שלב ה'

מחכים שבוע כדי לטהר את האדם מהנגע הקבוע.

5 בבית מנוגע גם אם הנגע כהה מטהרים את הבית, אך זאת בתנאי שמקום הנגע יקולף ויוסר.

שלב ו'

הכהן רואה את הנגע. אם נולדו סימני טומאה, האדם (או הבית או הבגד) מוגדר כמצורע.⁶ אם לא נולדו סימנים, הכהן יכול לקבוע שתהליך טהרת הנגע הושלם. במשך כל השלבים הללו ההתמקדות היא בנגע עצמו. חשוב לציין שלגבי השאלה מתי האדם עצמו טמא, המצב שונה במקצת. עצם העובדה שאדם נמצא בתהליכי בירור והיטהרות יכולה לטמא אותו ברמה חלקית, גם אם עדיין לא ברור האם הנגע טמא. לכן, בכל מקרה שבו הכהן מסגיר את האדם - הוא מטמא כמצורע מוסגר בלבד (וכך גם לגבי בגד ובית). גם בשבוע הראשון שבו עדיין לא ברור האם הנגע קבוע, האדם יהיה טמא מדין מצורע מוסגר.⁷

החריגים

בנינו עד כה מהלך שמורכב מארבעה מצבי טומאה; שניים בנגע, ושניים באדם/בגד/בית:

א. הנגע טמא - אחרי השבוע הראשון.

ב. הנגע בתהליך היטהרות - בשבוע השני.

ובמקביל:

ג. האדם/הבית/הבגד טמאים - אחרי שנולדו סימני טומאה.

ד. האדם/הבית בתהליך היטהרות - בשבוע השלישי.

ישנם שני חריגים למבנה הנ"ל: האחד הוא צרעת הבגד, בה אין את מצב ד' (היטהרות הבגד): בגד טמא צריך להישרף. השני הוא צרעת השחין והמכווה באדם, בה אין את מצב ב'.

6 כאן יש שוני מעניין בין צרעת אדם לבין צרעת בית ובגד. בצרעת אדם, מספיק שהנגע לא גדל כדי לקבוע שהוא לא קשור מהותית לאדם. לכן גם אם נשאר כמות שהוא, ניתן לטהר את האדם מהנגע. בבית ובבגד, לעומת זאת, צריך שהנגע ידהה כדי לקבוע שהוא לא קשור משמעותית לבית/לבגד, אולם אם הנגע נשאר - כל הבית/בגד הינו מצורע. שוני זה נובע, לדעתנו, מההבדל בין האדם - שהוא יצור דינמי, לבין בית ובגד - שהם חפצים דוממים. כדי לקבוע שנגע המצוי בגופו של אדם קשור אליו משמעותית, עליו להיות דינמי וגדל, אך אם הוא נשאר כמות שהוא - אין הוא קשור לאדם. בית ובגד, לעומתו, הינם חפצים דוממים, ולכן נגע קבוע שנשאר שבועיים - קשור אליהם בצורה משמעותית.

7 וראה גם לקמן, הערה 9.

לגבי החריג הראשון, יש להסביר שבגד אינו גוף משמעותי. בניגוד לבית או לאדם שבהם ניתן להפריד את הנגע מהגוף עצמו, הרי שבבגד הדבר בלתי אפשרי.⁸ אמנם, לגבי החריג השני - צרעת השחין והמכווה - יש צורך להרחיב מעט את היריעה. בצרעת השחין והמכווה אין שבוע שני. הנימוק לכך מופיע כבר בתורה: "צרבת השחין הוא" (י"ג, כג), או "צרבת המכווה" (י"ג, כח). לא איכפת לנו שהנגע טמא, כיוון שהוא לא על האדם. נגע השחין, כל עוד לא נולדו בו סימני טומאה, שייך רק לפצע. במדרשי ההלכה, במשניות, בגמרות וברמב"ם לא מצאתי כל דיון במעמדם הייחודי של צרעת השחין והמכווה. אלא שבמקום שבו כולם סתמו, פתחה לנו התורה פתח כפתחו של אולם. ישנו הבדל עקבי ומעניין בין צרעת השחין והמכווה (המופיעות בשתי פרשיות שונות), לבין סוגי הצרעת האחרים. בנוסף לכך שבצרעת השחין והמכווה הכהן פוטר את האדם כבר לאחר שבוע אחד, ולא לאחר שני שבועות, קיים גם הבדל בנוגע למה שצריך לעשות לאחר טיהור הכהן (בכל סוגי הצרעת - לאחר שבועיים, ובצרעת השחין - לאחר שבוע). בכל מקרי הצרעת, יש לבצע פעולת טיהור נוספת לאחר שהכהן מטהר את הנגע. אולם, בצרעת השחין ובצרעת המכווה פעולה נוספת זו לא מופיעה כלל. בצרעת הבשר יש צורך בכיבוס בגדים:

וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו
הכהן מספחת היא וכבס בגדיו וטהר (י"ג, ו).

גם בצרעת השער ישנה דרישה דומה:

וראה הכהן את הנתק ביום השביעי שנית והנה לא פשה הנתק בעור ומראהו איננו
עמק מן העור וטהר אתו הכהן וכבס בגדיו וטהר (י"ג, לד).

בצרעת הבגד יש צורך בכיבוס:

והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית
וטהר (י"ג, נח).

בצרעת הבית יש צורך בשתי ציפורים:

ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטח את הבית וטהר
הכהן את הבית כי נרפא הנגע.
ולקח לחטא את הבית שתי צפורים ועץ ארז ושני תולעת ואזב.
ושחט את הצפר האחת אל כלי חרש על מים חיים.

8 בצרעת הבגד יש מצב מיוחד, בו שורפים רק את הנגע ולא את כל הבגד. מצב זה קיים כאשר הנגע דהה בצורה חלקית (עיין בדברי הרמב"ם והראב"ד בהל' טומאת צרעת י"ב, א).

ולקח את עץ הארז ואת האזב ואת שני התולעת ואת הצפר החיה וטבל אתם בדם הצפר השחוטה ובמים החיים והזה אל הבית שבע פעמים.
 וחסא את הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ הארז ובאזב ובשני התולעת.

ושלח את הצפר החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה וכפר על הבית וטהר
 (י"ד, מח-נג).

אמנם, בניגוד לכל סוגי הצרעת הללו - בצרעת השחין והמכווה אין התייחסות לפעולת טהרה נוספת מעבר לטיהור הנגע עצמו. כך ביחס לשחין:

ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת השחין הוא וטהרו הכהן (י"ג, כג).
 וכן גם ביחס למכווה:

ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה שאת המכווה הוא וטהרו הכהן כי צרבת המכווה הוא (י"ג, כח).

כאמור, הבדל זה לא בא לידי ביטוי במשניות ובגמרות, וייתכן שאכן היה לימוד שהשווה את המצב של המצורעים החלקיים מסיבות צדדיות.⁹ עם זאת, העיקרון העולה מן הפסוקים חד וברור: מצבם של נגעי השחין והמכווה לאחר שבוע, איננו מקביל למצבם של הנגעים האחרים לאחר שבועיים. בצרעת השחין והמכווה, גם אם הנגע קבוע - הוא לא מטמא את האדם, וזאת מכיוון שאין קשר ישיר בינו לבין האדם - "צרבת השחין הוא".

9 רמזנו לכך מקודם: ייתכן שאדם שנמצא בתהליך בירור מטמא מעצם העובדה שהוא בתהליך בירור, בלי קשר לשאלת הנגע. לפיכך מצורע זה מוגדר כמצורע מוסגר: הוא מטמא כיוון שהוא מוסגר.